

Manastırlar Merkezi Konstantinopolis: Geç Dönem Manastırları ve Banileri (1261-1453)

**OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ**
Garanti Bankası kuruluşudur

Dr. Esra Güzel Erdoğan
14 Ekim 2009

http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, araştırmacıların kişisel kullanımları için web sayfamıza konulmaktadır. Bu konuşma metinleri, ticari amaçlarla çoğaltılıp dağıtılamaz veya Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin izni olmaksızın başka kurumlara ait web sitelerinde veya veritabanlarında yer alamaz.

Manastırlar Merkezi Konstantinopolis: Geç Dönem Bizans Manastırları ve Banileri (1261-1453)

Dr. Esra Güzel Erdoğan

1261 yılında Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınışıyla birlikte Bizans İmparatorluğu yeni bir döneme girmiştir. Bu, bir yandan ekonomik küçülmeye ve politik çalkantılara sahne olurken, diğer yandan da sanatsal ve kültürel alanda canlanmanın yaşandığı bir dönemdir.

Manastırların yenilenmesi bu karışıklığın en önemli belirtilerinden biridir. Bizans Devleti bir yandan ekonomik çöküş ve politik karmaşanın içindeyken, başta imparator ve imparatorluk ailesi olmak üzere aristokratların eliyle yeniden inşa faaliyetleri gerçekleştirilmekteydi. Ekonomik çöküşün yanında inşa faaliyetlerindeki bu hareketlilik imparatorluğun mevcut durumuyla yakından ilgilidir. O nedenle kısaca dönemin tarihsel olaylarına değinmek gereklidir.

VIII. Mikhael, Konstantinopolis'e girdiğinde, yani 15 Ağustos 1261'de kendini yeni Konstantinos olarak ilan eder ve Palaiologos ailesinin ilk ferdi olarak karısıyla birlikte taç giyer. İktidar dönemi politik anlamda çalkantılı bir dönemdir. En önemli tehlike, Latinlerin Konstantinopolis'i tekrar işgal etme, geri alma isteklerinin devam etmesidir. Bu tehlikeyi önlemek için Mikhael, Latinlerle ve papalık makamıyla iyi ilişkiler kurmayı gerekli görür. Böylece tahtını, devleti ve Konstantinopolis'i koruyabilecektir. Latinlerle ilişkiler ve

imparatorların Latin tehlikesine karşı tutumları bu dönemin politik ve dinsel olaylarını yönlendirmiştir.

Mikhael, Latin Kilisesi ile birleşmeyi imparatorluğu korumak için gerekli görmektedir. Ondan sonra tahta geçenler de yaklaşan Osmanlı tehlikesine karşı bu pazarlığı devam ettirir.

Mikhael'in dönemi Roma Kilisesi ile doğrudan ilişkilerin kurulduğu dönemdir. Mikhael, Papa IV. Urban'a mektup yazar ve diplomatik ilişki kurmaya çalışır. Papaya göre

Konstantinopolis'in asıl kralı II. Baldwin, yani Latin kralıdır. Papa'nın Konstantinopolis'in geri alınması isteği devam etmektedir. Mikhael iyi niyetinin göstergesi olarak Roma'dan delegeleri Konstantinopolis'e davet eder. Bu tür çabaları iki yıl, Papa IV. Urban'ın ölümüne dek, hiçbir sonuca ulaşmadan devam edecektir. Urban ölünce yerine IV. Clement seçilir.

Mikhael, Türklere karşı yeni bir haçlı seferi istemekte ve bunun batıda sempati yaratacağını düşünmektedir, ancak Papa kiliselerin birleşmesi şartını öne sürer. 1267'de Papa, Anjoulu Charles ve Baldwin arasında bir anlaşma sağlar. Yeni bir ordu oluşur, ancak bu ordu Mikhael'in Bizans imparatorluğuna karşıdır.

1271'de Papa X. Gregory göreve gelir. Gregory, kutsal toprakları geri alma isteğiyle tanınan biridir. Doğu'daki Hristiyanların Kudüs'e doğru bir sefere katılmalarını ister. Roma'daki kilise birleşimini ve yeni haçlı seferini tartışmak üzere bir konsil toplar ve kiliselerin birleşmesi şartıyla Konstantinopolis'i korumayı kabul eder. Mikhael kendi halkını ve din adamlarını bu birleşmeye ikna etmek durumundadır. Onun bu çabasına karşılık Anjoulu Charles, Konstantinopolis'i geri almak isteğini ertelemeye Papalık tarafından ikna edilir.

Konstantinopolis Patriği Joseph, Roma'ya konsil için gönderilir, ancak Roma kilisesinin üstünlüğünü kabul etmez. Tehlikeye karşı imparatoru uyardığı halde ikna edemez ve Papalık'la yaptığı görüşmeleri din adamlarından gizlemeye başlar. Papalık, VIII. Mikhael'e karşı tekrar Anjoulu Charles tehlikesini gündeme getirir ve Mikhael kiliselerin birleşimini kabul etmek durumunda kalır. İmparatorun bu tercihi büyük bir direnişle karşılaşır. Roma Kilisesi'nin heretik ilan edilmesine dek varan birçok karışıklık çıkar. Bütün karşı çıkmalara rağmen 1274'de kiliselerin birleşmesi kabul edilir. Başta imparatorun görüşüne karşı en güçlü lider olan Bekkos patriklik makamına getirilmesi şartıyla birleşmeyi kabul eder. Bu dönüş Bekkos'un Bizans'ı koruma çabası olarak kabul edilir.

Bütün bu gelişmelere rağmen Bizans halkı hiçbir zaman bu birleşmeyi kabul etmeyecektir. Mikhael, öldüğünde birleşmenin kurucusu olarak lanetlenir. Kilise onu gömmeyi rededer ve heretik ilan eder. Diğer yandan kiliselerin birleşmesi Bizans Ortodoksluğu konusunda bir uyanışa neden olur. Bizans halkı Grek kökenini merak etmeye başlar ve kültürel hareketlenmenin temelinde bu geriye dönüşün etkili olduğu düşünülür.

Dönemin ikinci imparatoru olan II. Andronikos 1282-1328 yılları arasında tahtta kalır. Yönetim yıllarının ilk bölümünü kendi döneminin babasından farklı olduğunu kanıtlamaya çalışarak geçirir. Mikhael'in kiliselerin birleşmesi anlaşmasını rededer. II. Andronikos'tan sonra da kiliselerin birleşmesi konusu defalarca tekrar gündeme gelecektir. Bu konu farklı imparatorlar tarafından batıdan veya Türklerden gelecek saldırılara karşı bir korunma yöntemi olarak düşünülmüştür.

1341-1391 yılları arasında tahta geçen V. Ioannes Palaiologos daha tahta geçmeden Papa'ya, Latin kilisesine geçeceği sözünü verir. Ayrıca oğlu Manuel'i eğitim almak üzere Roma'ya gönderecektir. Tek isteği Türklere karşı askeri destek sağlanmasıdır. Macar Kralı Louis'e gider ve Türklere karşı yardım ister. İoannes yabancı bir ülkeye ordusuz giren ilk Bizans imparatorudur. Macar kralı ondan Roma kilisesi inancına göre tekrar vaftiz edilmesini ister. İoannes 1369'da Roma'ya gider ve yanında birçok devlet adamıyla beraber katolik olur.

1425-1448'de tahta geçen VIII. İoannes de kiliselerin birleşmesi için konsile din adamlarını, başta da patriği gönderir. Patrik, Papa'nın önünde diz çökmeyi kabul etmez ve kendisinin Papa ile eşit olduğunu söyler. İmparatorun baskısıyla Bizanslı dinadamları birleşmeyi kabul etmek durumunda kalır; ancak halk hiçbir zaman kabul etmeyecek ve bu zorlamalar Latinlere karşı nefretin artmasına neden olacaktır. Türklere karşı sempati duyan bir grup da söz konusudur. Bizans'ın son yıllarında halk Latin yanlıları ve Türk yanlıları olarak ikiye bölünecektir.

Son dönemin diğer bir dinsel anlaşmazlığı, Patrik Arsenios ile VIII. Mikhael arasındaki anlaşmazlık, kilise ile devletin arasının açılmasına neden olacaktır. Mikhael, Arsenios tarafından tahtın legal vârisi IV. İoannes Laskaris'in tahtını ele geçirdiği için suçlanır. Mikhael sadece tahtı ele geçirmekle kalmaz, aynı zamanda İoannes Laskaris'i kör eder. Bu olay kilise ve devlete karşı bir suç olarak kabul edildiğinden, Mikhael dönemin Konstantinopolis patriği

olan Arsenios Laskaris'i savunduğu için sürgüne gönderilir. Bu olay kilise ile imparatorluğun arasını bozar. Anlaşmazlık Arsenios ve Mikhael ölene dek devam edecektir.

Diğer bir konu ise *Hesychast*'lardır. *Hesychasm* köklerini Hıristiyanlığın erken dönemlerinden alır. *Hesychast*'lar kutsal ışıkla çevrelendiklerini düşünür; bu, İsa'nın Tabor dağında gördüğü ışıktır. Ayrıca doğa üstü sesler duyduklarını ve bu seslerin onları Tanrı'ya bağladığını savunurlar. 14. yüzyılda *Hesychasm* tekrar gündeme gelir. Bu inanışın karşıtları Calabrialı Barlaam etrafında toplanırken, savunucuları Gregory Palamas etrafında toplanmıştır. III. Andronikos'un devri bu konudaki tartışmalara sahne olacaktır.

VIII. Mikhael'in tahta çıkışı aristokrasinin ve feodalleşmenin zirvesi olarak kabul edilir. Daha önceki Komnenos *pronoia* (bir tür tımar) sahiplerinin hükümdarlığını getirmiştir. Bunlar sonraki dönemlerde de etkili aileler olmaya devam eder. Aristokratların taşrada toprakları vardır ve VIII. Mikhael döneminde bu toprakları vârislerine geçirme hakkı elde ederler. Bu uzak topraklar merkezi otorite dışında yönetilmekte ve bu da feodal düzen anlamına gelmektedir. *Pronoia*'lar taşrada toprakları olduğu halde şehirde yaşar ve sanata banilik yaparlar. Zamanla kendi kişisel manastırlarını kurmaya da başladıkları görülür. Palaiologos dönemi aristokratlar ile sıradan halk arasındaki uçurumun artmaya başladığı dönemdir. Buna dair belgelerin en güzel örneği, Alexios Makrembolites'in 14. yüzyılda yazdığı, "Fakir ile Zengin Arasındaki Diyalog" adlı metindir. Bu metinde fakir zenginleri suçlar ve "Tanrı önünde hepimiz eşitiz, ancak siz o kadar uzaksınız ki, hatta kendi aranızda evleniyorsunuz" der. Bu bir sosyal manifestodur ve bütün Palaiologos dönemini içine alacak bir kaosun habercisidir.

II. Andronikos dönemi kültürel canlanmanın üst noktası olarak kabul edilir. Chora Manastırı kilisesinin mozaik ve freskoları bu canlanmanın üst noktasıdır. Pek çok önemli devlet adamı aynı zamanda şair, yazar ve banidir. Konstantinopolis'in tekrar Bizans'ın eline geçmesi, başka yerlere gitmiş olan sanatkârların şehre geri dönmesine neden olur, ancak bunlar öncüllerinden farklı olarak kendilerini Romalı değil Grek olarak görmektedir. Uzun bir işgalden sonra kendilerini Latinlerle aynı adla adlandırmaları mümkün değildir. Bu, aynı zamanda Grek kökenlerine dönme isteğini de beraberinde getirir. Hıristiyanlıkla birlikte pagan kökene işaret eden Helen terimi tekrar kullanılmaya başlar, ancak anlamı değişmiştir. Bundan böyle Romalı olmak Katolik olmak anlamında kullanılacaktır.

Kültürel canlanma kendini Patrikhane okulunun canlanması ve Latinler döneminde zarar gören kütüphanelerin ihyası şeklinde de göstermiştir, ancak diğer yandan Bizans kendini besleyecek kaynaklarının çoğunu Türklere terk etmek durumunda kalmış, sadece sınırlı sayıda ve kısa süreli toprak kazanımları olmuştur. Bu dönemde zayıflayan devlette önemli bir güç olarak manastırlar varlığını sürdürmektedir. Dönemin politik ve ekonomik çalkantıları aristokratları kendilerini manastırlar yardımıyla korumaya zorlar.

Bütün bu tarihsel bilgilerin ışığında incelenen döneme, yani 1261-1453 arası döneme tekrar dönersek Konstantinopolis'te otuz dokuz manastırın varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan yirmi üçü onarım görmüş, Latin işgali öncesi dönemde de varlığı bilinen manastırlardır. Geriye kalan on iki tanesi yeni kurulmuştur ve diğer dört manastırın onarım görmüş ya da yeni inşa edilmiş yapılar olup olmadığı bilinmemektedir. Bu manastırlardan altı tanesi imparator ve imparatoriçe tarafından kurulmuş ya da ihya edilmişken, geri kalanlardan bazıları imparatorların kardeşleri, yeğenleri veya devlette ileri gelen görevlerde bulunanlar tarafından kurulmuştur. Patrik veya dinadamları tarafından oluşturulan az sayıda manastır vardır. Bu da göstermektedir ki Konstantinopolis'de manastır kurmak herkese sunulan bir ayrıcalık değildir ve taşrada manastır oluşturmaktan çok daha külfetli olduğu için, sadece maddi imkânları buna elveren kişiler bu göreve talip olabilmektedir.

Manastırların banilerle olan ilişkilerine bakıldığında, bu ilişkinin farklı boyutlarda geliştiği görülür. Son dönem Bizans'ında herkes gücü oranında manastırlarla ilişki kurmak ister. Bazı aristokratlar, devlet adamları, imparatorluk ailesi mensupları ve din hiyerarşisinin önde gelen kişileri, tamamen yeni bir manastır kurmasalar dahi Latin döneminde harap olan manastırları ihya yoluna giderler. Banilik kurumunun ekonomik yönü ise manastırların vergiden muaf olmasıdır; ani bir kişi manastıra bağışladığı servetini *typikon* aracılığıyla kullanabilir ve ağır vergilerden kaçabilir. Bu da ekonomik anlamda çöküş yaşayan Bizans devletinin sınırları içerisinde manastır yapımına özendirilen bir unsur olmuştur. Bu kişilerin yanı sıra daha kısıtlı imkanlara sahip olanlar için farklı yöntemler vardır. Bu yöntemlerden biri, *adelphaton* olarak adlandırılır. *Adelphaton*'a dahil olan kişiler, mallarını manastıra bağışlayarak sisteme girer. Bunun karşılığında önlerinde iki seçenek vardır: Manastır hayatını seçebilir veya manastır dışında kalarak manastırın işlettiği mallarından elde edilen gelirden kendilerine ayrılan payı alırlar. Buna göre manastırlara mallarını bağışlayanlar sadece ikinci kuşağa bu haklarını geçirir. İkinci kuşağın ölümüyle birlikte, malların mülkiyeti manastıra geçer.

İkinci bir sistem ise, imparatorun onayını alan kişinin manastır malları üzerinde söz sahibi olduğu *kharistikia*'dır. Bu sistem devlet için yapılan hizmetlerin karşılığı olarak ilgili kişileri kapsar, ancak manastır banileri tarafından tehlikeli bulunan ve korkulan bir sistemdir.

Kharistikia'nın tehlikelerinden kaçmak için bir diğer sistem olan *ephoros* oluşturulmuştur. Palaiologos döneminin manastırlara sağladığı benzeri ayrıcalıklar nedeniyle, manastırların *typikon*'larında *kharistikia* benzeri uygulamaların manastırların özerkliğine zarar vereceği düşünülmekte, bu konu sıklıkla *typikon*'larda yer almaktadır. 9. ve 10. yüzyıla dek varlığı bilinen *ephoros* sistemi bani ve ailesi yararınadır. Manastırların dış dünyayla olan ilişkisini yürütmek ve manastırın haklarını yönetim katında savunmak amaçlı bir mevkiye sahip olan *ephoros* genelde bani tarafından kendi vârisleri arasından atanır.

Örneğin imparatorların kendilerini bile *ephoros* tayin ettikleri görülür. VIII. Mikhael onarımını yaptırdığı Kellibara Manastırı'nın atalarından ona kaldığını söyler ve kendini manastırın *ephoros*'u olarak tayin eder. Bu kurum üzerindeki haklarını da kendinden sonra gelecek kendi soyundan kişilere bırakmaktadır. Lips Manastırı'nın onarımını yaptıran İmparatoriçe Theodora, VIII. Mikhael'in karısı ve II. Andronikos'un annesidir. O da oğlu imparatoru kendi manastırı için *ephoros* olarak tayin eder. Onun ardından aileden kişilerin bu görevi devam ettirmelerini ister.

Yönetici sınıf kendini manastır yaptırmaktan sorumlu kabul etmiştir. Manastır yaptıran aristokratlar, manastırları için din hiyerarşisinden kişileri koruyucu olarak görmüş ve banilik haklarını onlarla paylaşmışlardır.

Manastırların yönetiminde söz sahibi olmak ve söz hakkını manastır varlığını sürdürdüğü sürece elde bulundurarak bu yapının ömrünü uzatma çabası ve arzusu *typikon*'larda açıkça belirtilir. Manastırların iç yaşayışlarına, yönetimlerine ve dış hayatla ilişkilerine dair kuralların belirlenmesinin ardında bu nedenlerin olduğu izlenimi baskındır. Son devir Bizans devletindeki politik ve ekonomik belirsizlikler nedeniyle banilerin ayrıcalıklarının genişlediği görülür. Ekonomik ve siyasi belirsizlik insanları elbette yeterli maddi gücü olanları kendilerini güvence altına almak üzere manastır yaptırmaya itmiştir. Manastırların, kurulma aşmasından itibaren, kuranlara ayrıcalıklar sundukları görülmüştür. Bu ayrıcalıklar *typikon* denilen İslami vakıflardaki vakfiyelere kısmen karşılık gelen, resmi dokunulmazlığı olan kayıtlarla güvence altına alınmışlardır. Bunlar sadece baniyi güvence altına alan kurallar

değildir. Bu kurallar sayesinde manastırın yönetimi de, manastır yaşadığı sürece, yaptırmanın düzenlediği şekilde yürütülecektir. Örneğin manastırda kaç kişinin yaşayacağı, keşiş ve rahibelerin sayısı, bu kişilerin gündelik işleri ve liturjiyle ilgili görevleri belirlenir. Manastır halkının neler giyeceği, bir yıl içinde kaç kez yıkanacağı, özel ve normal günlerde neler giyecekleri, şarabı ve diğer erzakları nerden sağlayacakları, hangi günlerde ne kadar tüketebilecekleri, yemek sırasında *typikon*'un okunması, sessizlik, kimsenin yediğine bakmamak gibi kurallar yer almaktadır. Manastırda yaşayanlar, günlük işlerinin ve sorumluluklarının yanı sıra baniye ve onun ailesine karşı sorumludur. Kimler için düzenli anma ayini yapılacağı ve bu liturjik törenlerin kuralları, kaç kişinin görev yapacağı, hangi duaların kaç kez okunacağı, hangi sadakaların dağıtılacağı da *typikon*'da belirtilmiştir.

Baniler için manastır yaptırmanın Hıristiyan ideolojisiyle ve ekonomik ayrıcalıklarla ilgisi vardır, ancak bazı durumlarda bu iki nedenin iç içe girdiği de görülür. Örneğin manastır hayatını seçmenin hem dinsel hem de ekonomik yönü vardır. Bir yandan dindar bir hayatı seçerken, diğer yandan da ekonomik kaos ortamından uzaklaşmak mümkündür. Aynı zamanda manastırın vârislere bırakılacak bir miras olması durumu da söz konusudur. Bunun da içinde iki ayrı motivasyonu barındırdığı açıktır. Bir yandan ölümsüz olduğu düşünülen bir eser bırakılırken, diğer yandan da sonraki kuşaklar için güvenli bir sığınma yeri sağlanmış olmaktadır.

Hıristiyanlar için bir manastır veya kilise içine gömülmek arzulanan bir şeydir. Son dönemdeki manastırların hemen hepsinde bani ve ailesi için ya bir mezar şapeli eklenmiş ya da önceden yapılmış olan bir bölüm mezar şapeline çevrilmiştir. Bu aynı zamanda ailenin bir sosyal grup olarak kabul edildiğini gösterir. Birlikte aynı yerde gömülmek aile bağlarını güçlendirir ve korur. Bunlar arasında günümüze dek kalabilmiş olan Lips Manastırı dikkat çekicidir. 10. yüzyılda inşa edilen manastır Meryem'e adanmıştır. 13. yüzyılda VIII. Mikhael'in karısı Theodora Palaiologina tarafından yenilenmiş, Vaftizci Yahya'ya adanan bir mezar şapeli eklenmiş ve kadınlar manastırı olarak düzenlenmiştir. Manastırın mezar şapelinde aile üyelerinin her biri Theodora'nın isteğiyle bir gömü yerine kavuşur. Öncelikle kendisi için bir yer tarif eder ve Vaftizci Yahya kilisesinin güney nefine gömülmek ister. Onun yakınına kızı ve annesi de gömülecektir. Manastırın on iki yataklı bir hastanesi vardır ve Theodora'nın kendisinden önce ölen kızı Eudokia buraya gömülmüştür. Bunlar dışında Theodora'nın oğlu II. Andronikos'un karısı Eirene, İmparator II. Andronikos ve VIII. İoannes Palaiologos'un vebadan ölen Rus karısı Anna da buraya gömülmüştür.

Chora Manastırı'nın banisi Theodoros Metochites'in manastır içine gömülmekle ilgili farklı bir yaklaşımı vardır. Yapılan çalışmalardan Metochites ailesi için Chora'nın bir gömü yeri olmadığı anlaşılmıştır, ancak Metochites'in yakın arkadaşı Mikhael Tornikes'in büyük ihtimalle bir bağış karşılığında manastıra gömüldüğü anlaşılmaktadır.

Mikhael Doukas Glabas ise karısı ile birlikte Pammakaristos Manastırı'nın yeniden inşasına başlar. Mikhael'in ölümünden sonra karısı Maria, Martha adını alır ve bu manastırda inzivaya çekilir. Bir mezar şapeli yaptırarak kocasını buraya gömdürür. Glabas ailesinin başka bir manastırı olduğu halde Konstantinopolis'te olan bu manastır gömü yeri olarak seçilir. Taşrada manastır inşa ettiren pek çok aristokrat da, bu aile gibi manastır yaptırmaya dahi Konstantinopolis'teki manastırlara bağış yaparak şehre gömülür.

Hıristiyan ideolojisinden gelen bir başka neden de inzivaya çekilmek isteğidir. İnzivanın iki ayrı nedeni vardır: Ya politik kaos ortamından kaçmak ya da ekonomik gücünü vârislerine bırakarak hayatının sonuna dek dokunulmaz bir biçimde yaşamak. İslam dünyasındaki vakıflardan farklı olarak Hıristiyan manastırlarında baninin ailesi veya soyundan gelenler belirli bir maddi getiri sağlamaz; sadece manastırın içindeyken ayrıcalıklıdırlar. Ayrıcalıkları arasında manastırdaki gündelik işleri yapmamak, hizmetçi bulundurmak, özel dairelerde yaşamak ve gerekirse misafir kabul etmek vardır, ancak yemek ve giysi bakımından diğer manastır halkıyla eşittirler. Farklı yiyecek yeme hakkı sadece hasta olanlara tanınır. Baniler hem fakir olan rahibe ve keşişlere yer sağlar, hem de onların bakımını üstlenirler. Buna karşılık adlarına ayin düzenlenmesi ve dua okunması hakkını elde ederler. Manastır yaptırmak aynı zamanda aile bağlarını güçlendirmenin bir yolu olarak tercih edilmektedir. Manastır banileri kendileri gibi manastır hayatını tercih eden evlat ve torunlarından gurur duyar ve bu kişilerin manastır hayatları boyunca ayrıcalıklı olmalarını sağlamaya çalışırlar. Bu kişiler için manastır şartları diğer insanlardan farklıdır. Örneğin Theodora Palaiologina kendisinden sonra manastıra giren ardılları için özel hücreler tahsis edilmesini ister. Ayrıca baninin soyundan gelenler manastır içindeki hizmetleri için dört rahibeyi barındırabilirler.

Manastır yöneticisi olan kişiler banilerin ailesine hizmet edecek kişilerin tahsis edilmesinden sorumludur. Baninin soyundan gelenler ayrıca gündelik işlere katılmaz, eğer isterlerse yemeklerini diğer rahibelerle yiyebilirler, ancak kilisedeki ayinlere diğer rahibelerle birlikte katılmak zorundadırlar. Bu türden ayrıcalıklı yaşam sınıfsal bir hak olarak görülmektedir ve

aristokrat aileden gelenler dış dünyayı bırakmış olsalar dahi ayrıcalıklı hayatlarını manastır içinde sürdürme hakkına sahiptirler. Bebaia Elpis Manastırı'nın *typikon*'una göre, manastır yöneticisi aristokrat aileden gelen kadınlara uygun şartları sağlamak zorundadırlar. *Typikon* ayrıcalıklı hayattan gelenlerin içerde de bu hayatı sürdürme hakları olduğunu vurgulamaktadır. Keşiş ve rahibeler, manastır yaptıran kişinin istekleri doğrultusunda günlük veya yıllık anma ayinleri yapar. *Typikon*'larda manastır yaptıran kişi tarafından anma ayini düzenlenmesi istenilen kişilerin adları listeler halinde verilir. Bu listelerde gerçek hayattaki adlar, unvanları ile manastır hayatına geçtikten sonraki adlar yer alır. Manastırda düzenlenmesi istenen ayinde okunması istenen dualar, dağıtılması istenen sadakalar, kaç rahibe ya da keşişin katılacağı *typikon*'da belirtilir. Bebaia Elpis Manastırı'nın *typikon*'unda baninin anne ve babası için düzenlenmesi istenen ayin sırasında manastırın dekorasyonu tarif edilirken, manastırda yaşayanlar dışında dışarıdan da on bir papazın manastıra gelmesi isteği belirtilir. Bu kişilerin manastırda yaşayan rahibelere yakın durmaları ve ayine katılmaları yasaktır, fakat her zamankinden daha zengin olan yemekten yiyebilirler.

Manastırdaki ayinlerin tarihleri, adına ayin düzenlenecek kişinin baniye yakınlığına ve önemine göre sıralanır. Genelde öncelikle banilerin anne ve babaları için ayin istenir. Örneğin Theodora Synadene kendisi ve eşi, ardından kendi oğulları ve onların eşleri, torunları, erkek ve kızkardeşleri ve onların eşleri, en son olarak da kocası Lord Angelos Doukas Synadenos'un babası için ayin ister.

Bu dönemdeki baniler arasında aristokrat ailelere mensup kadınların önemli bir rol oynadığı görülür. Bu kadınlar önemli ailelerden gelir ve genelde imparatorluk ailesiyle evlilik yoluyla akrabadırlar. Aile servetlerinin yanında eşlerinden gelen büyük miktarda mala sahiptirler. İlk eşin ölümünden sonra evlenmek söz konusudur, ancak üçüncü bir evliliği genelde istemez ve kendilerine manastırlar inşa ederek burada yaşarlar. Böylece geri kalan ömürlerini güvende geçirir, akrabaları için bir sığınak olabilecek bir yere sahip olur, ayrıca mallarının dokunulmazlığını garanti ederler.

Philanthropos Manastırı'nın kurucusu Eirene Choumnaina dul kalınca anne ve babasıyla manastıra kapanır. Eirene, II. Andronikos'un taht vârisi Ioannes ile evlidir. Ancak on altı yaşında imparatoriçe olmayı beklerken dul kalır. Tahta çıkmadığı halde, bütün yazışmalarında *basilissa* unvanını kullanır. Babası Nikephoros Choumnos ise II. Andronikos döneminin önemli devlet adamlarındandır. Diğer bir önemli devlet görevlisi Theodoros Metochites ile

arasındaki sürtüşmeden dolayı devlet içindeki görevini ve unvanlarını kaybeder ve gözden düşer. O da kızının yaptırdığı manastıra girmeyi tercih eder. Her ne kadar kızı Eirene dış dünyadan çekilmiş gibi gözükse de manastır dönemin önemli bir siyasi merkezi olmaya devam eder. Nikephoros Choumnos 1327’de manastırda ölür; ardından, kısa bir süre sonra aynı tarihlerde onunla birlikte manastır hayatını seçen karısı ölür. Kızları ise aynı manastırda 1355 yılına dek yaşayacaktır.

Manastırı politik kariyerinin sonlanmasının ardından bir sığınak yeri olarak seçen bir diğer kişi de Ioannes Charsianites’tir. VI. Ioannes Kantakuzenos’un destekçisi olan Charsianites, V. Ioannes’in tahtı ele geçirmesinin ardından politik statüsünü kaybeder ve yaptırmış olduğu manastıra sığınır. *Typikon*’unda politik düşüşünü ve kaderini anlatır. Anlattığına göre ayaklananlarla çarpışmak istemez ve önce Ayasofya’ya oradanda kendi manastırına sığınır.

VIII. Mikhael’in yeğeni Theodora Synadene kocasının ölümünden sonra tekrar evlenmek istemez ve yaptırdığı Bebaia Elpis Manastırı’na girer. Kızı Euphrosyne ile birlikte ömrünün sonuna dek burada yaşar. *Typikon*’ları resimlerini de içerdiği için tanınırlar ve bu *typikon* “Lincoln Kolej Typikonu” olarak bilinmektedir. Giriş bölümünde Theodora’nın, kızının ve ailenin geri kalan fertlerinin portrelerini bulmak mümkündür.

Kariye Manastırı’nın banisi Theodoros Metochites’in, Palaiologos banileri arasında önemli bir yeri vardır. Metochites, II. Andronikos döneminin en önemli devlet adamıdır. Chora ya da diğer adıyla Kariye Manastırı’nı iktidardayken tamir ettirir. Politik kariyeri II. Andronikos ile torunu III. Andronikos arasındaki iç savaşla birlikte son bulur ve tahtı ele geçiren III. Andronikos tarafından sürgüne gönderilir. Sürgünde olduğu süre içinde Chora’da inzivaya çekilmek için defalarca istekte bulunur, sayısız mektup yazar, ancak ölümünden iki yıl önce Chora’ya dönmesine izin verilir.

Dini dürtülere göre manastır yaptırmanın en büyük nedenlerinden biri, *philanthropia* (insan sevgisi) olarak ortaya çıkar. Bizans manastırları geleneksel olarak fakir ve ihtiyaç sahibi olanlara yardım etmeyi amaçlar. Keşiş ve rahibeler liturjik ve günlük işleri dışında, hayır işleri yapmakla da yükümlüdür. Bunlar muhtaçlara yardım etmek, hastaları iyileştirmek ve yetimlere bakıp onları eğitmek olarak özetlenebilir. Ancak batıdaki aksine, Bizans manastırları eğitim kurumları değildir. Sadece manastıra kapananların akrabaları ve çocukları için kısıtlı eğitim olanakları söz konusudur. Manastır yaptırmanın en önemli isteklerinden

birinin alt tabakadaki insanlara yardımcı olmak ve bakım sağlamak olduğu düşünölmelidir. Yönetici sınıfta ve zengin ailelerden geldikleri için, fakir olanlara ilgilerini gösterecek fırsatlar olarak manastırları düşünmüşlerdir. Hıristiyan inancına göre, paranın âşığı olanlar insan dostu olamayacakları gibi İsa'nın da sevgilisi olamaz. Bu nedenle *dynatoi* dediğimiz güçlü insanlar Tanrı'nın insan sevgisini taklit etmek ve servetlerini diğerkleriyle paylaşmak istemektedir. Son dönemin ekonomik zorlukları bu isteğin sınırlandırılmasını bir zorunluluk haline getirmiştir.

Typikon'ların giriş bölümlerinde baniler manastır yaptırmanın nedeni olarak Tanrı sevgisini ve şükran duygusunu dile getirir. Theodora Synadene, Bebaia Elpis Manastırı'nın *typikon*'unda bu nedeni "kutsanmış yaşamına şükran duyduğunu Tanrı'ya göstermek" olarak açıklamaktadır. Ayrıca tanrısal yolu seçen kadınlara güvenli bir yer sağlamayı amaçladığını söyler. Theodora Palaiologina ise Tanrı'nın isteği sonucu bir servet sahibi olduğunu ve manastır yaptırarak borcunu ödemeye çalıştığını söyler.

Typikon'ların sundukları kurallar düşünöldüğünde, manastır kuranların kendi kuralları içinde yaşayan yeni bir topluluk oluşturmaya çalıştığı görülür. *Philanthropik* ilginin yanında banilik bir diğerk yandan da imparatorun taklit edilmesidir. 12. yüzyıla kadar imparatorların elinde olan manastır baniliği bu tarihten itibaren güçlü bir sosyal sınıf olan aristokrasinin paylaştığı bir ayrıcalık olmaya başlar.

Daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, örneğin Komnenoslar döneminde baninin manastırdan beklentisi sınırlıdır. Baniler daha az kural koymakta ve esnek davranmaktadır. Palaiologos döneminde ise banilerin ayrıcalıklı durumu belirginleşir. Beklentiler artar. Yeni kurallar konarak manastırlar kısmen içe kapanık kurumlar olmaya başlar.

Halk ile manastırlar arasındaki ilişkilerin, manastırların insan sevgisine dayanan hizmetlerinin son dönemde azaldığı görülür. Manastırlar değışen ekonomik şartlar nedeniyle sadece kendi varlıklarını korumaya yönelirler. Palaiologos dönemi öncesi *typikon*'larda sıklıkla referans verilen özel ayin günlerinde kapıda bekleyenlere dağıtılması öngörölen sadakaların azaldığı, manastır bünyesinde bulunan hastane benzeri yapıların yatak sayısının çok azalarak doğrudan manastır halkına hizmeti amaçladıkları; manastıra girebilmek için durumu uygun olanların mallarını bağışlayarak manastıra kapandığı ve manastırların bir anlamda huzurevleri olmaya başladığı görülür. Manastır halkının içinde sınıfsal farklar olduğu da göze çarpmaktadır. Daha

alt tabakadan gelenler manastırın gündelik hizmetlerini yapar. Üst tabakadan gelen ve liturjiye katılabilecek eğitimi olanların ise ayrıcalıklı bir sınıf olmaya devam ettikleri görülür.

Bebaia Elpis Manastırı *typikon*'u hayır işlerine en çok yer verilen belgedir. Burada baninin manastıra bağış yapan akrabaları için yapılması istenen ayinler sıralanır. Ayinden sonra manastır halkına ve kapıda bekleyenlere ekmek ve şarap dağıtılması istenir. Belgede yer alan bu türden referansların sayısı sadece yedidir, ancak ayinlerden sonra yapılmaları, bağışların sadece baninin ve ailesinin ayrıcalıklı konumunu devam ettirmeyi amaçladığının kanıtıdır. Lips Manastırı'nda bulunan hastane dışında kapıdakilere ekmek ve para verilmesinden sadece bir kez söz edilmektedir. Theodora Palaiologina tarafından onarımı yaptırılarak ihya edilen Anargyroi Manastırı'nın 1282-1303 arasına tarihlenen *typikon*'unda ise sadece baninin anne ve babası için yapılacak ayinden sonra kapıda bekleyenlere sadaka dağıtılması istenmektedir.

Son devir Bizans manastırları Konstantinopolis ölçeğinde incelendiğinde *philanthropik* işlevlerinin azalmaya başladığı açıklıkla görülmektedir. Bunun nedenlerini dönemin ilk imparatoru olan Mikhael Palaiologos'un bir bani olarak yaptırdığı manastırları için düzenlediği *typikon*'larda da görmek mümkündür. Mikhael kendi yaptırdığı manastırların hiçbir *philanthropik* yapıya bağlanamayacağı şartını getirmiş, ancak manastır harcamalarından artakalan miktarın mahkûmların kefaleti, yetimlerin bakımı ve fakir bakirelerin çeyizi için harcanması şartını koymuştur. VIII. Mikhael Palaiologos, manastırlarına dair hazırladığı metinlerde, bağımsız olan manastırların uzun süre yaşayabileceğini öngörmüş ve bu yapıları her türlü suistimalden korumak istemiştir.